नं. — ५२०१

पु. नाम. अथर्ववेद प्रातिशाख्यम्.

कर्तृनाम. श्री शौनकः

पत्र.सं. ६ सं. x

विषय: संहिता मन्त्र. ब्राह्मणम्.

अथर्ववेद प्रातिशाख्यम्

(वेदशिक्षा)

५२०७

5209

6

५८

ॐश्रीगणेशायनमः ॐनमोऽथर्ववेदाय चतुर्णांपदजातानांनामाख्यातोपसर्गनिपातानांसंध्यपद्यौगुणौप्रातिज्ञे एव
शिव. मिहेति च विभाषाप्राप्तेसामान्येपदांतःपद्यः अनृकारःस्वरःपद्यः लकारविसर्जनीयौच स्पर्शाःप्रथमोत्तमाः नवव
१ र्गः प्रथमांतानितृतीयांतानीति शौनकस्यप्रतिज्ञानेनवृत्तिः अघोषस्पर्शेच द्वितीयचतुर्थाःसोष्माणः उत्तमाअनुना
सिकाः श्वासोघोषेष्वनुप्रदानः नादोघोषवत्स्वरेषु समानयमेऽक्षरमुच्चैरुदात्तंनीचैरनुदात्तमाक्षिप्तंस्वरितं स्वरितस्या
दितोमात्रार्धंह्रस्वमुदात्तं मुखेविशेषाःकरणस्य कंठ्यानामधरकंठः जिह्वामूलीयानांहनुमूले तालव्यानांमध्यजिह्वं
मूर्धन्यानांजिह्वाग्रंप्रतिवेष्टितं षकारस्यद्रोणिका दंत्यानांजिह्वाग्रंप्रस्तीर्णं ओष्ठ्यानामधरोष्ठं नासिक्यानांनासि
का अनुनासिकानांमुखनासिकं रेफस्यदंतमूलानि स्पृष्टंस्पर्शानांकरणं ईषत्स्पृष्टमंतस्थानांऊष्मणांविवृतं
च स्वराणांच एकेस्पृष्टं एकारौकारयोर्विवृततमं ततोऽप्याकारस्य संवृतोऽकारः संस्पृष्टरेफमृवर्णं दीर्घप्लु
तयोःपूर्वामात्रा सलकारमॢवर्णं संध्यक्षराणिसंस्पृष्टवर्णान्येकवर्णवद्वृत्तिः नैकारौकारयोः स्थानविधौ १ प्र
थमःपादः ४ विसर्जनीयोविसर्जनीयोऽभिनिष्ठानः व्यंजनविधारणमभिनिधानः पीडितःसंनतरोहीनश्वासनादः
स्पर्शस्यस्पर्शेऽभिनिधानः पदांतावग्रहयोश्च लकारस्योष्मसु ङणनानांहकारे आस्थापितंच अतोऽन्यस्योपक्रम १

पूर्वेह्रूपस्यमात्रार्द्धंसमानकरणेपरे ह्रस्वलघुसंयोगे गुर्वन्यत् अनुनासिकेच पदांतेच परस्यस्वरस्यव्यंजनानि संयो
गादिपूर्वस्य यमंच रेफहकारकमजेच एकमात्रोह्रस्वः व्यंजनानिच द्विमात्रोदीर्घः त्रिमात्रः प्लुतः २ द्वितीयः पा
दः २ षट्पुरुषोरुकारोंत्यस्यदशदाशयोरादेशश्चमूर्द्धन्यः कृपेरेफस्यलकारः नकृपादीनां लकारस्यरेफः पाद
मेगुरिमित्येवमादीनां नकारमकारयोर्लोपेपूर्वस्यानुनासिकः परोष्मापत्तौच अनुनासिकस्यचपूर्वेएकादेशे
पुरुषश्चावभूवांश्चन्यवसानेश्चवर्णस्यरेफात्परेयत् उकारस्यैतावष्टकस्य दीर्घः प्रष्टस्य ईकारोकारौचसप्तम्यर्थे
द्विवचनांतौ एकारश्च अस्मे युष्मे त्वे मे इतिचोदात्तः अमीबहुवचनं निपातोष्टकोनाकारः ओंकारांतश्च आ
मंत्रितंचेतावनार्षे आन्तीश्चादिषुचादितिपरः अनुनासिकोंतः पदेह्रस्वः दीर्घौनपुंसकबहुवचनेपांसुमांसादीनां
हनिगम्योः सनिः घ्नान्मान्तानाम् वसंतस्यपंचपद्यां ईयशश्च विवदेश्च पुंसश्च तृतीयःपादः वर्णादंत्यात्पूर्वेउप
या स्वरोत्तरे सोष्माणि पूर्वस्यात्षणान्तोत्तरेणहन्तिः त्वएवत्वा ३ इदेवेमत्वा ३ आकारादिकारोनुदात्तः अव
ष्णोश्चावभूवा ३ इतिताचेकारोप्लुतः व्यंजनान्यचेयत्तानिस्वरेः संयोगः समानपदेनुदात्तमास्यशोङन्तमेयमेर्यथा
संत्वे हकारोनासिकेन रेफाहूष्माणिस्वरपरेस्वरभक्तिरकारस्यार्द्धंवत्तृर्षमित्येके अन्यस्मिन्व्यंजनेवत्तृर्षमह

शिव. २

मेवा तदेवस्फोटनेनः पूर्वसः स्वरसंयोगाभिवानस्त्वेण्वत्वा २ इवैमत्वा २ इमध्येतडरीदंभूया २ इदामित्सद्धीन्त
स्पृष्टाः २ इतिर्यङस्पृष्टाः २ सर्वादिष्टाःपुरुषस्त्राववी २ परांवमोदनेप्राघृणीः २ प्रत्येवा २ मितित्वमोदनेप्रा
णी २ त्वामोदना २ इतिवशोया २ मवशोत्तियन्नदासी २ दिदेन्तुना २ दितिप्लुतानि किमर्थः परिपाठएताव
त्स्वार्थोपिवङ्गविधाः त्रिविधाः प्लुतयोभवंति स्वरपराश्चाभिनिष्ठानपरास्त्यासंयाः समानाक्षरपरास्त्रायएताव
त्प्लुतवद्भवंति ४ चतुर्थः पादः ७४ प्रथमोध्यायः समाप्तः १ संहितायां पदांतानामनुन्नमानो तृतीयाद्वो
षवत्स्वरेषु पदांतेवाघोषाः अघोषेषुवाउत्तमाउत्तमेषु द्वितीयाःशोषमेषु तेभ्यः पूर्ववत्चतुर्थो हकारस्य टकारा
त्सकारेतकारेण ङणनेभ्यः कटतैः शषसेषु नकारस्यशकारेञकारः चवर्गीयेघोषवति टवर्गीयेणकारः
नकारस्यशकारेलकारयोःपरसः स्थानः चटवर्गीयाश्च ताभ्यांसमानपदेचवर्गीयस्यपूर्वसः स्थानः षका
रेणानापदेपि तवर्गीयाः छकारःशकारस्य लोपउदस्थास्तंभोःसकारस्य रेफस्यरेफे स्पर्शोऽनुत्तमादनु
त्तमस्यानुत्तमे स्वरान्तयवयोःपदांतयोः नाकाराद्धकारस्य गाविष्ठोगवेषणइतिच लेशहानिरपिस्पर्शेण
कटायनस्य प्रथमोमकारस्यस्पर्शेअघोषेत्वष्मपरेविसर्जनीयोपुष्यादिषु नकारस्यचटवर्गेषु आकारोपधस्यो २

पवद्धादीनांस्वरे हृद्यांवनानीतिवकारे नास्युपधस्यरेफः अर्तैरुन्मृजतेवशीत्येवमादीनां नसमैरयंतादी
नां मकारस्यस्पर्शेपरसः स्थानः अंतस्थोष्मसुलोपः कृष्णस्येवांतःपदे नकारस्यच उभयोर्लकारेला
कारेनुनासिकः नसमोराजतौ संध्येवाकारे वर्गविपर्यये स्फोटनः पूर्वेणचेद्विरामः नटवर्गस्यचवर्गेका
लविधकर्षेस्यनत्रभवति नमाङ्कःकर्षणइति ७ १ प्रथमःपादः विसर्जनीयस्यपरस्सःस्थानोघोषे स्वरेय
कारः नामुपधस्यरेफः घोषवतिच आवःकरकस्यविवरदिमरस्सर्वेनाम्नः द्वार्वोरिति अजस्यतेरहाः
एकामेत्रितेरोहिवचनोतस्य अतःपुनःप्रातः सनुतःस्वरवयानां स्वर्षांश्च अहर्नपुंसकं नविभक्तिरूपरा
त्रिरथंतरेषु कृयोर्म्नाम्नवसा आकारोपधस्याकारोकारे घोषवतिच अकारोपधस्यलोपः शेपहर्षणिविहृह
नेवहते यधसंधजनेनसस्यदीर्घ दीर्घाघुवायादिषुच २ ७ द्वितीयःपादः डवउकारोदाशेपरस्सस्मृहेन्यः
शुनितकारः समासेसकारःकपयोरनंतःसयःश्रेयःछंदसो निर्दुर्गाविर्हेविरसमासेपित्रिः कृत्कर्तंकरहा
णोनहृतनिक्षिक्षकण्योः ननस्यरोत्रस्यपरे पंचम्यार्थांगेभ्यः पर्यादिवर्जदिवस्पृथिव्यासवतिवर्जे पृष्टेच

श्रिव॰ २

यः पतौ गवामस्याः परवर्जे षष्ठ्याश्चाशाभ्याः इडायास्पदे पितुः पितरि यौश्च आयुः प्रथमे प्रेमषिजीपरे परिपि
पतातौ निवृत्तस्यृणानौ मनस्याये रायस्पोषादिषु च २ तृतीयः पादः ७ अत्र नाम्युपधस्य षकारः सहेः सा
ह्नूतस्य तद्धितेतकारादौ युष्मदादेशानैस्त्वपादिवर्जीतन्नानग्रादिषु च स्थितस्यस्थापिषु नामिकरेफात्प्रत्ययः स
कारस्य सेहूये नलोपेपि उपसर्गाद्धातोः अभ्यासाच्च स्यासहिसिचीनामकारव्यवायेपि अभ्यासव्यवायोपिस्य
परमेभ्योनापते अपसव्याभ्यां च अग्रेस्तोमसोमयोः सेजः आदिभ्यः कुकारांतात्सदेः बहिपथ्याम्बादिविस्थि
वीतिच हिदिविभ्यामस्तेः नस्पृपिस्पृजिस्पृशिस्पृजिस्वरतिस्मरतीनां गोसम्यादीनां च अप्यभिभ्यां स्कंदेः परे
स्तृणातेः रेफपरस्य च अभिस्यामष्टतन्यग्रः ८ द्वितीयोध्यायः समाप्तः ७ सहावाडंतेदीर्घः अष्टपदयोगप
त्यपरांदंष्ट्रवकेषु यथावत्प्रत्यये उञ्जइदमेषादिषु ङुंउत्स्थइति षिवादितिपरः ओषधिरपंचपधो जीवंतीमो
षधी साढः बहुलेरात्रेः विश्वस्यनरवसुमित्रेषु शुनः पदे उपसर्गनामिनोदस्ति वर्तादिषु अकारस्याभ्या
सस्यबहुले जीहीडाहे सास्राम विश्वादीनांशरादिषु बहुलेमतौ इश्चायोवयकारादौ तृतीयांतस्य रलोपे ३

नीरकादीनां प्रथमस्य मात्रामाहादीनामन्तरपदादेस्य ऋतत्तहपवरीवानेषु अयत्संधीः परवर्जं प्रथमः पादः ४
पदान्तेव्यंजनेह्निः ङ एणनाह्रस्वोपधास्वरे संयोगादिस्वरात् ऋकारस्य पिप्पल्यादिषुपूर्ववात् नविर्जनीयः स
स्थानेव रेफहकारोपरेताभ्यांशान्त्वसाः स्वरे प्रगृह्याश्चप्रकृत्या एनाएहाश्चादयश्च यवलोपे केवलउकारः
स्वरपूर्वः नसमौसेथ्यौ आकारः केवलः प्रथमेपूर्वेण स्वरेनामिनोंतस्थाः संध्यक्षराणामयवायावः १
र्वेपरयोरेकः समानाक्षरस्यसवर्णेदीर्घः सीमन्तेह्रस्वः अवर्णेस्येववर्णेएकारः उवर्णेओकारः अरमृवर्णे
उपविषत्यादिषुच उपसर्गधातावादावारे भूतकरणस्यच एकारैकारयोरेकारः ओकारौकारयोरौकारः शाका
ल्येच्यादिषुपररूपं एकारौकारांतात्सर्वः पदादेरकारस्य कविन्यहृत्या २ ५ द्वितीयः षडेवस्वरितजाता
निलक्षणैः प्रतिजानते पूर्वपूर्वे ईष्टतरेमदीयोऽथपदान्तरे अभिनिहितः प्राकृश्लिष्टोजात्यः क्षैमश्चपादहत
श्च तैरोव्यंजनः पादहत्तावेतत्स्वरितमंडलं सर्वतीक्ष्णोभिनिहितस्ततः प्राकृश्लिष्टउच्यते ततोमृदुतरौक्षात्रौजा
त्यक्षैप्रश्चताबुभौ ततोमृदुतरस्वारस्तैरोव्यंजनउच्यते पादहत्तोमृदुतरइतिस्वारबलाबलं अपरआह तैरोव्यं
जनपादहतौतत्पहृतौ इत्युदात्तः पूर्वपरोनुदात्तः स्वरितसंधि एकारौकारौपदांतौपरतोकारंसोभिनिहितः ३

शिवः
४

कारयोः प्राक्‌श्लिष्टः अनुदात्तात्सर्वे संयोगाद्यवांतात्स्वरितं परमसंर्वेवाजात्यः अंतस्यापन्नाउदात्तस्यानुदात्तेदैप्रः
अंतःपदेपिएवंयथा उकारस्य सर्वत्र उएणोश्च व्यंजनव्यवेतस्यैरीव्यंजनः विहतौपादवृत्तः अवग्रहेसाविधः अ
भिनिहितः प्राक्‌श्लिष्टजात्यदैप्राणामनुदात्तस्वरितोदयामएङमात्रानिघातोविकंपितेतत्कवयोवदंति एकादेश
उदात्तेनोदात्तः स्वरितादनुदात्तेस्वर्यंते व्यासेपिसमानपदे अवग्रहेच नोदात्तस्वरितपरं स्वरितादनुदात्तम
दात्तश्रुतिः व्यासेपिसमानपदे अवग्रहेव स्वरितोदात्तेनेनतरमनुदात्ते अस्वराणिव्यंजनानि स्वरवंतीत्योन्यत
रेयः किंमंयेस्वरिते पूर्वेह्रस्वमित्यान्यतरेयः उत्तरह्रस्वंशाखमित्रिः किमंतरस्यस्वर्यंते अर्धह्रस्वस्यपादोदीर्घे।
स्येत्येके सर्वमितिशांखमित्रिः अल्पस्यैषविधानविघते यथतद्विसरीभावः ऋगर्द्धेर्वपदांतावग्रहविहृति
षु मात्राकालःकालः तृतीयःपादः ऋवर्णरेफषकारेभ्यः समानपदेनोणः पूर्वपदाद्रुवणादीनां अकारा
तादेकः विभक्त्यागमप्रातिपदिकांतस्य उपसर्गाद्धातो र्नानापदेपि अपराभ्यामेनः नसम्बध्यात्तस्यादयकारा
त् उरु बृहत्स्वरमादीनांनिपातश्चस्वः मसि नवतेःश्च पूर्याणः उणांस्तः अवग्रहात्तस्कारात्तनामिनेति
नभेः भानोश्च परेहिंनोनेः पदांतस्यशेषप्रकृतस्य नघोषांतस्य स्वरलोपेहेतेः त्वम्भादीनां व्यवायेशामसे ः ५

वटवेगेश्च पदेनावर्जितेव तद्विष्टमः तृतीयोध्यायः समाप्तः ३ समासावग्रहविग्रहांपदे यथोवाचच्छंदसि शा

कटायनः तथावक्ष्यामि वत्सप्यंपदं नामाख्यातोपसर्गनिपातानां आख्यातेयत्क्रियावाचिनामसत्वाख्यमु

च्यते निपाताश्चादयोमतउपसर्गास्तुप्रादयः नामनाम्नामुदात्तेनसमस्तेप्रकृतिस्वरं नयुष्मदस्मद्वचनानिन

चामेत्रितमिष्यते नामानुपदात्तेप्रकृतिस्वरोगतिरनुदात्तोवानामचेत्स्याडदात्ते क्रियायोगेगतिः पूर्वः समासोया

वंतोनुबाः समर्थाः स्तेन्समस्यते यत्रानेकोनुदात्तोस्तिपरस्यप्रकृतिस्वरः आख्यातंनामवायस्यात्सर्वमेवसम

स्यतेसोपसर्गेनयत्रीवैः पूर्ववायदिवापरः उदात्तेनसमस्यतेततथैवस्वप्रतिष्ठिते उदात्तस्तुनिपातोयः सोनुदात्तः क

चिद्भवेत् समस्यतेयथाविधि नवारिषांसमहे स्येवमादीनुदाहरेत् समहेत्यनेनानुदात्तेपरेनामसमस्यते अनुदात्ते

नवोदात्तेस्वभावोयत्रचोच्यते सहस्तक्रवाकः सोतर्द्दे श्शः शतक्रतौनिदर्शने अनुदात्तोनुगतिर्यत्रानुदात्तेपरे

पदे पूर्वेणविग्रहस्तत्रसेसभस्यानिदर्शने यत्रोभेप्रकृतिस्वरेपूर्वेयच्चपरेचयत् वर्जयित्वानुदात्तानिसर्वमेवस

मस्यते नामाख्यातैसमस्यतेनवाख्यातेचनामच नामनाम्नोपसर्गैस्तुसंबंधार्थेसमस्यते नयुष्मदस्मदादे

शाश्चनुदात्तास्तथापरे नामोपसर्गगतिभिः समस्यंतेकदाचन मामनुप्रतेप्रवामीत्येवमादीनुदाहरेत् यतद

स्यापन्नदान्तानि इदमस्सैनत्थैवव नामोपसर्गगतिभिः समस्यन्ते कदाचन इहन्नेषां यथनो वनिमायंनियर्येनान्यर्यं
शिव· स्येतिनिन्नोगतिः सर्वैः समस्तस्वरितादिभिः सेस्वाबान्निर्ड्डेमेएपश्चावार्यश्नतिनिदर्शने' अपराणिसमाडणि
५ रवायिपरिवीतिव यथापिसुदयाभीस्तुपान्नप्रतिविंशतिः एकालराउदान्ताश्चाप्युदान्तास्तथापरे अभीत्सेनउप
गोः क्रियायोगेतिस्तया आद्युदान्तादर्शनेषामव्याएकालरानव विंशनेरुपसर्गाणामंतोदान्तस्वभीत्सयं अ
छावमस्तेहस्तोलोग्रलेतिरः पुनःपुनस्त्स्वंवः सिनीवालीफलीहिंस्वक वषट्डुलाककजास्वाहास्वधीस्वकस्वर
लालस्तुपसर्गश्चनीनियघाम्नातस्वरितानि उपसर्गाश्चाख्याते नोदान्तेन समस्यते अनेकोऽन्तुदान्तेनापि अनर्थक
कर्मप्रवचनीयान्यपुक्तैर्विग्रहो भिवितन्वादिषु पूर्वेणाभिवियश्याम्यादिषु योनावध्येरयंतादिषुव आशी
र्वेभूवेतिस्तुनस्वरस्यसिद्धत्वात् पूर्वेणाविग्रहः यातमावत्समासेव उपजानेपरेण स्तुशायवे अनिरोनपूर्वेण
तद्धितेषा चाकारान्तेयानेकान्तरेण नरतमयोः मतौ वकारादौव शासिवीप्साया तातिलि उभयाश्चभिः मात्रे
विस्वादानीमि अयेसकारान्त् केवंजनात् तेवांतोदान्ते कृतेसमासोवानानापदर्शितात् जातियादिषुव या
दाविच्छायांस्वकारात्कर्मनाम तन्मानिप्रेस्तुषु वसवववसप्रसाउभियोत् भिम्यांभ्यसे सौच नदीबात् विनामेव ५

वसौ ह्रस्वात् नेनैवोपसृष्टेपि उपसर्गेणाक्कारे समंतः स्मरणे अनेनैवविसेभ्यो णाणात्यावेत् कंम्यांम्नेडितयोः ३
वेव मिथ्यावस्त्रयोमेत्थेनसमायोश्च द्विरुक्तेवावृत्ते वस्तुयानरः सहस्समानमेतिवस्तसहस्राभ्यांस्वभिषक्तम
स्तमे प्रथमपादः नकारसकाराभ्यांमनर्थेयन्नदेनेभ्यावेतो देवताद्वंद्वेव पसवोनरपदेदीर्घावंजनादौ षोडशी
मेदेह्रात् अहोरात्रोश्रवतिपरेतपूर्वस्य समुद्रादिष्व ह्रद्वैनेकान्तरेणस्वरोनेन अवर्णान्तेनैकान्तरेण प्रतिषिद्धेना
प्रयावादिवर्जे प्राणातिप्राणेति संपरिभ्यांसकारादौकरोतौ सर्वस्मिन्नेवागमसकारादौतविषमवर्जे विश्पतिर्वि
श्पत्नी दृदान्तोवनकारादौ उदहेतिहरतिस्थास्वेतिषु दधातौवनकारादौ जास्पते मनुष्यत् नेया संज्ञायां या
धोदशि सर्वनाम्नैकारान्तेन सहाबाडंते अध्ययानां आशादिषु २ द्वितीयःपादः २ प्रकृतिदर्शनेसमापत्तिः ष
त्वणत्वोपचारदीर्घडलत्वलोपानसदान्तानांवर्ण्यापरिहारयोः समापत्तिः पूर्वपदनिमित्तानां रूपानां अनेनापिपर्वणा
क्रमेपरेणविसृष्टान्ते दीर्घस्यविरामे वत्सरावेवग्रहणेव पदान्तविकृतानां अभ्यासविनतानांच नैरूप्यं नार्षदेन
डुहेरंत्रैष्टुभेंत्रैहायणोजास्पते अभ्यासस्यपरोक्षायां वाहयानप्रभृतीनांच कपिष्ठपिज्जरषीमनद्धानां जीहीडाहं
साह्याम दीदायत् नारकादीनां यावयतेःकारितान्तस्य यावयतेराख्याते रूपवच्च नाह्नः हिनोतेः बोपश

नौवोयौ केसरप्रावेयायाः अभ्यवायेति यनिष्यदातिष्टियेदाधारजागारमीमायेतिप्रयुणः यणनेरेव ३ दमृषादिषुतत्
ॐ पदतात् ब्रह्मएवत्सादीनां दीर्घाभुतायादीनांच २ तृतीयः पादः २ वेदाध्ययनेधर्मः प्रेत्ययानिष्टंकामयमानस्य
९ याज्ञिकैर्यसमाम्नाते यज्ञततिर्नेष्ट्यग्वेदेभ्यः यज्ञेपुनर्लोकाः प्रतिताः येवजनालोकेषु यदाध्ययनमेतादिशाह्न
रार्थज्ञानार्थं संहितापदाध्यायं क्रमाणांसंहितापददाध्यायं स्वरोपजनस्त्राद्दष्टपदेषुसंहितायांच द्वेपदेक्रमप
दे तस्मातेनपरस्यप्रसंधाने नांतगतेपरेण त्रीणिपदानाह्क्रमध्यानि एकादेशस्वरयिदीर्घविनामाप्रयोजनम्
आकारौकारादिहुकारः परिहायएव प्रगृह्यावगृह्यनमापाह्यांतर्गतानोह्दिर्वचनेपरिहारइतिमध्ये द्वाभ्यामकार
अनुनासिकदीर्घत्वेप्रयोजने स्नुतस्याप्लुतवत् अनुनासिकः सर्वस्यशुद्धः यथाशास्त्रेप्रसंधाने प्रगृह्यावग्रह
वर्वायांक्रमवडन्तरास्मिन्परिग्रहः समापाद्यानामेतेसंहितावद्वचने तस्मादनास्थापितेनाम सएकपदः परि
हार्यस्यपरिहार्यस्य ४ चतुर्थोध्यायः समाप्तः शुभंहरिॐ ॥ शुभम् ॥